

Doğu Hindistan Şirketindeki İngiliz Askerlerinin Hayatı

Hüseyin GÜNARSLAN*

Doğu Hindistan Şirketindeki İngiliz Askerlerinin Hayatı

The Life of East India Company's British Soldiers

Özet

Doğu Hindistan Şirketi İngiliz tarihinde önemli bir yere sahiptir. İngiltere'nin en önemli kolonilerinden birisi olan Hindistan, şirket tarafından 250 yıl gibi uzun bir süre yönetilmiştir. Ülkenin kontrol altına alınması ile doğunun zenginlikleri batıya daha kolay transfer edilmiştir. Şirketin en önemli istihdam alanı ise kurduğu özel ordular olmuştur. Bu çalışma şirkete katılarak ordularında asker olmayı seçen İngilizlerin hayatlarını konu almaktadır. Çalışmada İngilizlerin niçin Hindistan gibi anavatanlarından uzak bir ülkede askerlik gibi zor bir mesleği tercih ettikleri araştırılmıştır. Bunun yanı sıra bu askerlerin Hindistan'da hangi şartlar altında yaşadıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca İngiliz subayların emrine karşı Hintli askerler tarafından başlatılan 1857 Hint isyanının ele alınması ile İngiliz ve Hintli askerler arasındaki koşulların farklılığına dikkat çekilmiştir.

Abstract

East India Company has an important place in British history. India, one of the most important colonies of England, was run by this company for a long time such as 250 years. With the control of the country, the riches of the east were transferred more easily to the west. The most important employment area of the company was the special armies it established. This study is about the lives of the British who joined the company and chose to be a soldier in their armies. It was investigated why the British preferred a difficult profession such as military service in a country far away from their homeland like India. In addition, the conditions under which these soldiers lived in India were tried to be determined. Also, with the understanding of the Indian rebellion of 1857, attention was drawn to the difference in conditions between British and Indian soldiers.

Anahtar Kelimeler: İngiltere, Hindistan, Doğu Hindistan Şirketi, Ordu, Asker, Subay

Keywords: Britain, East India Company, India, Army, Soldier, Officer

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

İngiliz Doğu Hindistan Şirketi Hint ve İngiliz tarihinde önemli yere sahip olan bir şirketti. Yaklaşık 250 yıl gibi uzun süre Hindistan gibi büyük bir coğrafyayı yönetebilme gücüne sahip olan bu şirket İngiliz kraliyetinden almış olduğu özel izin ile Hindistan'a giriş yapmıştı. Kurdukları İngiliz ticari yerleşkeleri ile ilk olarak yerel prenslikleri ekonomik yönden kendilerine bağımlı hale getirmişlerdi. Daha sonra ticari ağlarına kattıkları prenslikleri düşmanlarına karşı koruma adına himayelerine almışlardı. Ticari yerleşkelerini koruma maksadı ile kurulan orduları sayesinde de Hindistan'daki yerel krallık ve prenslikler zamanla etkisiz hale getirilmişti. Hindistan'dan elde edilen gelir İngilizlerin ekonomik olarak güçlenmesini sağlamıştı. Şirket zamanla çok daha fazla İngiliz'i istihdam etmeye başlamıştı. Hindistan gibi farklı kültür, din ve ırklara ev sahipliği yapan bir ülkede ticaretin güven içinde yapılması çok zordu. Şirket bunun için özel askerlerden oluşan güvenlik birimlerini faaliyete soktu. Ülkeden gelen kazanç arttıkça bu askerlerin sayısı da arttı. Sayıları ilk önce binleri sonra ise yüz

* Hüseyin GÜNARSLAN, Dr. Öğretim Üyesi, Windsor Üniversitesi, Tarih Bölümü, gunarsl@uwindsor.ca, ORCID ID orcid.org / 0000-0002-7276-7476

binleri bulan bu ordularda İngilizlerin yanı sıra Hintliler de istihdam edilmekteydi. Hintlilerden oluşturulan birliklerin subay kadrosu İngilizlerden oluşurken sadece İngiliz askerlerinden oluşan birlikler de vardı. İngiliz askerlerinin çoğunluğu şirketin İngiltere'deki asker alma bürolarına başvurarak Hindistan'a geliyordu. 1857 yılı verilerine göre İngilizlerin ordularında görev yapan asker sayısı 232 bin kişidir. Bu askerlerin ancak 50 binden fazlası İngiliz iken geri kalanı Hintlilerdi. Bu sayıya şehirler de kurulan polis gücü gibi yerel unsurlar dâhil değildi. Şirket gerek sivil gerek siyasi gerekse ekonomi ayağı itibari ile 300 binden çok fazla çalışana sahipti. İngilizler ordularının planlamasını yaparken onların vazife göreceği coğrafi alanları temel alıyordu. Buna göre ordular Bombay, Madras ve Bengal'de kurulmuştu. Bengal ordusu 135 binden fazla askeri ile bu üç ordu arasında en büyüğüdü. (David, 2001: 20) Bengal ordusunu özel yapan bir diğer önemli neden de Hindistan'daki en büyük başkaldırı olan 1857 isyanının bu orduya mensup Hintli askerlerce başlatılmasıydı. Askerlere dikte edilen üniformalardan, maaş adaletsizliği ve yetersizliğine, ordu içinde yükselme kriterlerinden, inançlarına saygısızlığa kadar birçok farklı sebepten dolayı memnuniyetsizlik yaşayan Hintli askerler ile İngiliz komutanlarının ilişkileri iyi değildi.

İngilizler daha iyi bir geleceğe sahip olabilmek için şirketin ordusuna katılıyordu. Bu çalışma, Doğu Hindistan Şirketinin ordusuna katılmayı kabul eden bu İngilizlerin hayatını konu almaktadır. Çalışma, İngilizlerin niçin ülkelerinden çok uzakta olan Hindistan gibi farklı bir ülkede asker olmayı tercih ettiklerinin sorusuna cevap bulmaya çalışırken Hindistan'da nasıl bir hayatın onları beklediğinin de cevabını vermeyi hedeflemektedir. Birinci ve ikinci derece kaynakların incelenmesi sonucu ortaya çıkarılan bilgiler analiz edilerek Hindistan'daki İngilizlerin hayatı ortaya konmuştur. Özellikle Peter Alan Stanley ve Alison Blunt'ın çalışmalarından birinci derecede istifade edilmiştir. Şirketin İngiliz çalışanlarının hayatının incelenmesiyle Hindistan'ı yöneten bu sınıfın nasıl bir karakteristik özelliğe sahip olduğu daha kolay anlaşılabilir. Böylece, 1857 Hint isyanının da daha iyi anlaşılabilceği düşünülmektedir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İngilizlerin şirkete başvurma süreci, hangi sebepler ile işe başvurdukları ve Hindistan'da meslek edinme gayretleri üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde bu askerlerin Hindistan'a yolculukları ve yaşadıkları kültürel şok, yaşamları, rütbe ve evlilikleri incelenmektedir. Son bölümde ise İngilizlerin Hindistan'da bulunan askeri üsler ile yerleşkelerdeki hayatları araştırılmıştır.

2. Doğu Hindistan Şirketinde Görev Alan İngiliz Askerler

İngiltere'nin kendisine ait bir devlet yani kraliyet ordusu bulunmakta olup iş arayan İngiliz erkekler için yüksek maaşı ile dikkat çeken Doğu Hindistan Şirketinin ordusu ise özel bir işletmenin paralı ordusu durumundaydı. Şirketin kurulduğu dönemde birçok kişi farklı sebeplerden dolayı Hindistan'da maaş karşılığı asker olmayı kabul etmişti. Hindistan'a giden bu askerler ülkede hemen hemen her alanda mevcut olan işçi açığı olduğunu fark etmiş olup bu durum özellikle belirli bir mesleği olanlar için daha fazla maaş imkânı anlamına gelmişti. İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin Hindistan'da Bombay, Madras ve Bengal orduları bulunmakta olup bu ordulara ait askeri birlikler geniş bir coğrafya içinde görevlendirilmişti. Hindistan'da önemli görülen her yerleşim yerinde askeri üsler kurulmuştu. Sadece 1825-1857 yılları arasında yaklaşık 18 bin İngiliz, Doğu Hindistan Şirketi'nin kurduğu Bengal ordusunda işe alınmıştı. Şirketin bünyesine katılan bu askerlerin çoğu İngiliz kraliyet ordusundan terhis olan askerler olmakla birlikte içlerinde zanaatkârlar ve memurlar da vardı. Çok az

bir kısmı da işçi sınıfındandı. Orduyu oluşturan askerlerin geçmişi ordunun karakterini anlamak için yeterliydi. (Stanley, 1993: 14) Hindistan ordusunda görev alan kıdemli başçavuş Thomas Quinney ordu içindeki askerlerin hiçbirisinin geçmişte işçilik yaptığını kabul etmediğini söylemişti. (Quinney, 1853: 50) Hâlbuki bu İngilizler pek çok farklı iş yapmış ve nihayet şirketin ilanlarını görüp Hindistan'a gitmeye karar vermişti. Şirketin askere alma biriminde görev yapan yetkililerin çoğunluğu Kraliçe'nin ordusundan emekli olduktan sonra şirkette göreve başlamıştı. Yetkililer 1850'li yıllarda şirketin istediği özellikteki askerleri bulmak için İngiltere içinde yedi ayrı bölge tespit etmişti. Şirketin asker alma yetkilileri bu bölgelerin her birinden her ay 25 asker olmak üzere yeterli sayıda askeri bulmak zorundaydılar. (Northbrook, 1858: 14) Şirkette asker veya subay olmayı kabul eden İngilizler için Hindistan'daki orduya katılmak zorlu bir iş olmakla birlikte düzenli aylık maaş, emeklilik hakkı ve İngiltere'deki ailelerine para gönderebilmek demektir. (Harman, 1885: 348)

Genç İngiliz erkekler için Hindistan gibi uzak ve farklı bir ülkede asker olarak bulunmak bir maceraydı. Ayrıca bu egzotik ülkede zengin olabilme hayali de alçakgönüllü herkesi kendine çekebiliyordu. Asker alma biriminde görevli yetkililer Hindistan ile ilgili anlattıkları hikâyelerde bu ülkeyi "Muhteşem Hindistan" olarak tanımlıyorlardı. (Crummie Papers, 1862: 1-4) Askere alınan İngilizlerin çoğu 22 veya daha altında bir yaşa sahipti. Bununla birlikte Kraliçenin ordusundan farklı olarak askere alınanlar arasında daha yaşlılar ve hatta çocukları olanlar da olabiliyordu. (Depot List, 1824-32: 77) Bu insanların çoğu iş aramaktan çaresiz düşmüş bir durumdayken şirketin verdiği yüksek maaşı duyarak başvuru yapıyordu. (Perkes, 1846) Aynı şekilde başvuru sahiplerinin bir kısmı başka şehre taşınmak veya başka bir ülkeye göç etmek gibi seçenekleri peşinen kabul ettikten sonra şirkete başvuruyordu. (Hollohan, 1855: 27) Hindistan'da görev yapan İngiliz askerlerinden günümüze kadar ulaşmış mektupları, günlükleri ve hatıraları incelendiğinde bu insanların çoğunun askere ekonomik sebepler kadar duygusal nedenlerden dolayı da katıldıklarını göstermektedir. Örneğin 1844'de orduya katılıp 1864'da emekli olan Mark Crummie üvey annesi ile tartıştıktan sonra orduya katılırken (Crummie Papers, 1862: 1-4) 1853'de orduya katılıp 1859'da ayrılan John Ramsbottom ise yeniden başka bir işe başlamak istemediği için orduyu seçtiğini belirtiyordu. Hâlbuki yazdığı mektuplar incelendiğinde, devamlı olarak Emma Broomhead adlı sevgilisini aldattığı için terk edilmenin acısını yaşadığı görülüyordu. Hatta terk edilmesinin üzerinden dört yıl geçmesine rağmen belki affedilerek evlenebileceklerini yazmaktaydı. (Ramsbottom, 1854-58) 1830'da orduya katılıp 1859'da emekli olan William Pattison ise yedi yıl sonra annesine yazdığı bir mektupta kalbinin hâlâ Jane adlı bir bayana aynı duyguları taşıdığını yazıyordu. (Pattison, 1834-37) Bazı mektuplarda ise gençliğin verdiği kızgınlık ve kafa tutma ile ailelerinden ayrılarak askere yazıldığını belirtenler vardı. Orduya 1847'de katılıp 1859'da görevde iken tüberkülozdan ölen Thomas Woodley ailesinden ayrılarak izini kaybettirme peşindeyken sonradan pişman olmuştu. Sahte isimle orduya katılan Woodley, üzüntü içinde babasına yazdığı mektupta kendisinin hatalı olduğunu itiraf ediyor ve babasından bağışlanma istiyordu. (Soldiers' References, 1860) Geçmişinden kaçarak izini kaybettirmek için Hindistan'daki orduya katılan İngilizler sahte isimler kullanarak bunu başarabileceklerine inanıyorlardı. Bunlar arasında 1857'de Delhi'nin alınması sırasında Keşmir kapısında hayatını kaybeden askerlerden birisi olan Joshua Grierson ve 1859'da kahramanlığından dolayı Viktorya haçı takılan Frederick Whirlpool da vardı. (Stanley, 1984: 40) Şirketin askere aldıkları

arasında sadece İngilizler yoktu. Fransız lejyoner ordusu tarafından korsan olarak adlandırılan Fransızlar da vardı. Bunların arasında hukuk öğrencisinden gözlükçü ve muhasebeciye kadar birçok farklı meslekten insan vardı. (Registers, 1840-57: 25) İrlandalılar da askere alınanlar arasında olan bir diğer millet mensubuydu. İrlandalılar anavatanlarında yaşanan kıtlığın da verdiği çaresizlikle daha iyi bir gelecek için Hindistan'a gidip buradaki İngiliz ordusuna katılmak istiyorlardı. (Bancroft, 1979)

Asker alma biriminde çalışan yetkililer şirket ordusu için işe alacakları askerlerin savaşıacak beceriye sahip olmanın yanında zeki birer zanaatkâr olmalarını da istiyordu. Hâlihazırda üst sınıfa mensup ailelerin çocukları rahatlıkla subay olabiliyorlarken orta ve altı sınıfa mensup lakin zeki İngiliz bireyler de subay olma imkânına sahipti. Subaylar erlere göre çok daha fazla maaş almaktaydı. Ayrıca 1824'ten itibaren Avrupalı ordular topçu birliklerini kullanmaya başlamışlardı. Topçu birliklerinde görev alacak askerlerin de karmaşık matematik hesapları yapabilecek kadar zeki olmalarının yanı sıra mekanik işleri becerebilmeleri de isteniyordu. Askeri Doktor John McCosh topçu askerlerini daha dikkatli, sağlam ve çalışkan olarak tarif etmişti. (Parliamentary Papers, 1863: XIX, 247) Şirkete başvuru yapan askerler ilk olarak doktor muayenesinden geçiriliyordu. Daha sonra uygun olanlar şirketin İngiltere'deki eğitim birliğine alınıyordu. Buradaki askerleri Yarbey Thomas Leslie komutasındaki eğitimci Hindistan'a gönderilecekleri yaz aylarına kadar eğitiyordu. (Depot Letter, 1846-51)

Şirkete katılarak Hindistan'a gelen askerler bu mesleğe uyum sağlayamazlar ise yeni iş arayabiliyorlardı. Bu açıdan Hindistan yeni gelen İngilizlere uygun iş fırsatları ile doluydu. Özellikle yetenekli askerler şirketin ordusundan ayrılışları bile Hindistan'da kendilerine başka işleri rahatlıkla bulabiliyorlardı. 1846 yılında ailesi ile tartıştıktan sonra şirketin ordusuna katılan Henry Smith Hindistan'a gittikten sonra orduya ayrılıp mühendis olmak istemişti. Smith bu hayalini başarmasa da 1850'de Hindistan'da tapu kadastro memuru olarak yeni iş bulmuştu. Bu işten aldığı kazanç ise askerde kazandığının tam sekiz katıydı. (Smith, 1853: 51) Hindistan'da hali hazırda burada doğup yetişen bir İngiliz topluluğu da vardı. Şirket Hindistan doğumlu İngilizler içinde en önemli iş kapısıydı. Şirket bünyesinde sadece askeri birlikler değil karargâh hizmetlerinde çalışacak insanlara da ihtiyaç duyuluyordu. Her bir birlik karargâhı bünyesinde birkaç memura ihtiyaç duyulmaktaydı. Ordunun basım işlerini yapan matbaada 9 memur çalışıyordu. Diğer devlet dairelerinde ve 1850 yılından itibaren de demiryollarında daha fazla İngiliz istihdam edilmeye başlanmıştı. Şirketin İngiltere'de gazetelere verdiği bir ilanla işe başvuran Sidney Blanchard ordu bünyesinde bir gazeteci olarak işe alınmıştı. (Blanchard, 1867: 281) Şirket ordusu 1840-1857 arasında kraliçenin ordusunda çalışanların iki katı kadar olan 1200 memuru bünyesinde işe başlatmıştı. Bu sayı askere alınanların onda birine denk gelmekteydi. (Registers, 1840-57)

Şirketin Hindistan ordusuna katılanlar bir gün anavatanları İngiltere'ye dönme hayaline sahipti. Askerlerin çoğu İngiltere'ye zengin olarak geri dönme arzusunda idi. Zor şartlarda orduya katılmak zorunda kalan bu insanlar daha iyi bir geleceğe sahip olarak anavatanlarına dönme isteğindedi. (Quinney, 1853: 144) Şirketin yeni askerleri göreve başlatma konusundaki başarısı askerlere verilen yüksek maaşlardan dolaydı. Şirketin şartlarını duyanlar tanıdıklarına haber veriyor ve şirketin reklamını yapmış oluyorlardı. (Parliamentary Papers, 1861: XV, 29) Bununla birlikte Hindistan'a gelen bu askerler bu ülkede çok daha kolay ve fazla kazanç sağlayan işlerin olduğunu da görmeye

başlıyorlardı. 1840'lı yıllarda şirket yönetimi askere alınan bu insanların çoğunun ordudan ayrılma amacı güttüklerinin farkına varmıştı. Ordudan ayrılmak için gereken tek şey gerekli yasal ödemeyi yapmaktı. Yani askerler eğer asker olarak çalışmak istemiyorlarsa kendi terhislerini satın alma hakkına sahiptiler. Şirket yetkilileri daha fazla İngiliz'in ordudan ayrılmasına karşı çıkıyordu. 1847 yılında Hindistan'a yeni gelen iki asker ordudan ayrılmak için gerekli olan 40 poundu ödemek istediklerinde Lord Hardinge buna karşı çıkmıştı. Hardinge bu askerlerin en az iki yıl çalışmadan terhislerine izin vermese de her ikisi de bu süre zarfında hayatlarını kaybetmişlerdi. (Hardinge Papers, 1847: 1-2) Bu askerlerden birisi mobilyacılık diğeri ise memur olarak Hindistan'da daha iyi bir iş bulabilme hayaline sahiptiler. (Parliamentary Papers, 1847: XXXVI, 74)

İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin Hindistan'da istihdam ettiği askerler geldikleri aileleri itibari ile daha çok İngiltere'nin orta sınıfına mensuptular. Üst sınıfa mensup ailelerin çocukları asker olmak yerine subay olmayı tercih ediyordu. Bu askerlerin aileleri genel itibari ile aylık sabit kazancı olan insanlardı. İşlerini kaybettikleri takdirde çaresizlik yaşayacak bir sınıfa mensup ailelerin çocukları mecburen Hindistan'daki İngiliz ordusuna katılıyorlardı. (Bourne, 1977: 187) Bununla birlikte İngiltere'nin asıl ordusu olarak tarif edilen Kraliçenin ordusu çok daha farklı bir geçmişe ve yapıya sahipti. 1840'da Kraliçenin ordusunda subay olmak için askeri liseye giriş yapan öğrencilerin yüzde 92 gibi çok büyük bir bölümünün aileleri ya üst sınıf centilmenler veya ordu içindeki subaylardı. 1854 yılında kraliçenin ordusunda albay rütbesi ile çalışanların sadece yüzde beşlik bölümünün ailesi profesyonel mesleklere sahip aileler iken geri kalanları Lortların, Baronların ve üst sınıfa mensup ailelerin çocuklarıydı. (Spiers, 1980: 6-8) Buna göre kraliçenin ordusunda görevli subaylar İngiltere'nin aristokratlarının çocuklarıydı. (Strachan, 1984: 110-1) Şirketin ordusunda görevli subaylar ile kraliçenin ordusunda görevli subaylar arasında bu bağlamda büyük bir uçurum vardı.

İngiliz Doğu Hindistan şirketinin ülkedeki ilk yıllarında istihdam ettiği İngiliz subaylar askerlik geçmişi olmayan, İngiltere'deki subaylar gibi aristokrat ailelere mensup olmayan kimselerdi. 1753 yılında işe alınan ilk subaylar arasında İngiltere'de sirkte çalışan ve berber olanlar bile vardı. 1760'lara gelindiğinde şirketin kurduğu ordu gittikçe büyümeye başlamıştı. Bu arada Avrupa'daki yedi yıl savaşlarının bitmesi ile işsiz kalan İngiliz subaylar şirket için çalışmaya başlamışlardı. (Heathcote, 1974: 122) Şirketin ordu için işe aldığı İngiliz subayların sayısı ancak Hindistan'da yerleşik bir hayata geçen İngilizlerin çocukları büyüyüp yetişkin olmaya başladığında arttı. 1800 yılında yüzde 2,7 oranında olan Hindistan doğumlu subay sayısı 1854 yılında yüzde 36,8 olmuştu. Bu İngilizlerin aileleri Hindistan'da ticaretten işçiliğe çeşitli alanlarda çalışıyorlardı. Aralarında çok az aristokrat ailelerin çocukları da vardı. Ordu içindeki subayların önemli bir kısmı da anne babası olmayan veya gayri meşru ilişki sonucu doğmuş kişilerdi. 1810-1854 yılları arasında orduya katılan her dört subaydan birisi bu kategoriden gelen İngilizlerdi. İngilizlerin şirketin ordusunda subay olarak işe başlamalarının sebebi iyi ödeme almalarının yanı sıra sosyal statülerinin yükselmesiydi. 1849 yılında bir İngiliz yarbayın maaşı aylık 1227 rupiydi. Bir teğmen ise 225 rupi kazanıyordu. Orduda görevli en düşük rütbeli İngiliz'in maaşı ise 202 rupiydi. (Bourne, 1977: 192-200) Ordular da görev yapan subayların önemli bir kısmı ordu içinde kendi askerleri ile beraber değildi. Bu subaylar birlik dışı görevlendirmeler ile çok geniş bir coğrafyada sivil şirket görevlilerinin yanında, orduyu temsilen bulunuyorlardı. Bu görevlere katılan subaylar daha tecrübelilerden teşekkül ederken Hintli

askerlerin başında bırakılan İngiliz subaylar ise daha az yeteneklere sahip subaylar oluyordu. 1830 yılında Bengal ordusunda görev yapan 1400 İngiliz subaydan 547'si birlik dışında görevliyken 185'i çeşitli sebepler ile izinliydi. (Barat, 1962: 308) İngilizler açığa çıkan subay ihtiyacını İngilizlerden bulamayınca çare olarak Hint subayların sayısını artırma yoluna gidiyorlardı. 1857 isyan yılında Hintli subay sayısı 1237'ye kadar çıkmıştı. (Parliamentary Papers, 1859: V, 371)

Kraliçenin ordusunda görev yapan aristokratların çocukları kadar olmasa da şirketin ordusunda görevli subaylar da kazandıkları para ile çok rahat geçinebilme imkânına sahip oluyorlardı. Şirketin askerlerinin sosyal statüleri ile eğitim durumları arasında da bir ilişki vardı. Bu askerler okul çağında çocuklar iken yüzde 50-60'lık bir bölümü kontrolsüz eğitim veren ucuz özel okullara devam etmişti. Sekizde biri ise gramer eğitimi veren bir okula ancak gitmişti. (Bourne, 1977: 237) Askerlerin okuma ve yazma kabiliyetinin olması askerlerin seviyesini göstermesi bakımından önemliydi. Genel olarak şirket ordusunda görev yapan askerlerin yüzde 60'a yakın bir kısmı dilekçelerde adını ve soyadını yazabiliyordu. Geri kalanların ise adını yazacak kadar yazması bile yoktu. (Marshall, 1846: 94) Şirket yetkilileri 1820 yılından itibaren Hindistan'daki birlikler ve hastanelerde kütüphaneler oluşturmaya başlamıştı. (Curtis, 1967: 589) Askerlerin okuma yazma becerilerini geliştirmeleri kendilerine farklı fırsat kapıları açtığı için önemliydi. William Pattison yazma becerisini daha da geliştirse topçu okulunda eğitmen olabileceğini düşünüyordu. (Pattison, 1834-37) Askerler okuma yazmayı daha çok birbirlerinden öğrenseler de şirkette eğitim almalarını destekliyordu. Bu amaçla şirket 1820 yılında bir birlikte görev yapacak bir okul müdürü, okuma ve yazma öğretmenleri ile daha sonra iki okul müdür yardımcısını işe almıştı. (Military Statements, 1824-55) John Ramsbottom adlı askere komutanları okuma yazma bildiği için ordu içinde çok hızlı yükselebileceklerini söylemişlerdi. Kız arkadaşı ve ailesi ile yaşadığı sıkıntılardan dolayı orduya katılan bu asker kötü bir yola girerek her gün bir buçuk şişe brandy içki içtiğini ama komutanlarına da hiçbir zaman yakalanmayacak kadar şanslı olduğunu söylemişti. 3 yıldan sonra içkiyi bırakan John artık bütün kazancının biriktireceğini söyleyerek kendisini kitap okumaya vermişti. (Ramsbottom, 1854-58) Okuma yazma bilmeyen İngiliz askerler içkiye teslim olmuş bir hayata sahipti. Hindistan'ı yöneten İngiliz sınıfı bu yönleri itibari ile tam bir acziyet içinde koca bir ülkeyi sömürmeye devam ediyorlardı. İngiliz askerleri emirleri altında bulunan Hintli askerlere örnek davranışlar sergilemeleri gerekirken tam aksine kötü birer örnek olmaktadır. 1857'de isyan eden Hintli askerler İngiliz askerlerinin kendilerine kötü davranmalarından yakınmaktaydı.

3. Doğu Hindistan Şirketinde Görevli İngiliz Askerlerin Hindistan'daki Yaşantısı

Evlerinden ayrılarak Hindistan gibi uzak bir ülkeye gitmeyi kabul eden İngilizlerin aslında bu zorlu göreve bir mecburiyet içinde dâhil oldukları anlaşılmaktadır. Bu kişiler, İngiliz aristokrat sınıfına mensup olmadıkları için hayatları zorluk içinde geçen insanlar olduklarından Hindistan, onlar için ayakta kalılabilecek bir ülke olarak görülmemişti. Genç İngilizler yüksek maaş ve macera için yaşı daha ileri olanlar ise ailelerini geçindirecek imkânlarla sahip olmak için askerlik gibi zor bir mesleği seçmişlerdi. Hindistan'a getirilen şirketin askerleri ülkeye ilk ayak bastıklarında kaotik Hindistan kültürünün şokunu yaşıyorlardı. Birçok şirket çalışanı bu ilk günlerinin izlenimlerini yazmıştı. Bunların büyük çoğunluğu Hindistan ile ilgili hayal kırıklıklarını ifade etmiştir. Örneğin Belfast'lı eski bir madenci asker Hintlileri bir grup çok cahil insanlar olarak tarif etmiş ve gördüğü insanların bir ineğe

taptıklarını söylemişti. (Armstrong, 1859) İngilizler Hindistan'a geldikleri ilk günlerden itibaren Hint halkına karşı her daim mesafeli davranışları ile hafızalarda yer ediyordular. İngilizler bu ülkenin gerçek sahipleri olan Hintliler ile sosyalleşme çabası içine girmiyorlardı. Aralarında herhangi bir ilişki ve dostluk kurma niyetinde değillerdi. 1780 gibi erken dönemlerde bile İngilizler mümkün mertebeye Hintliler ile en az derecede muhatap olmaktadır. Bunun başlıca sebebi ise İngilizlerin Hintlileri barbar bir topluluk olarak aşağı bir sınıf olarak görmesiydi. İngiliz Vali Warren Hastings 1784'de ülkedeki İngilizlerin Hintlileri barbarlar olarak gördüklerini bu duyguda bir azalma olsa da tamamen ortadan kalkmadığını belirtiyordu. 1792'de İngiliz Doğu Hindistan şirketinde çalışan Charles Grant'ın yazdığı kitapta bu duygu açıkça ifade edilmekteydi. Grant Bengal'de yaşayan Hint halkının Avrupa'da yaşayan en kötü halktan bile daha kötü olduğunu yazarak Hint halkının kötü karakteri adı altında bir liste çıkarmıştı. 1855 yılına gelindiğinde bile Bengal'de yaşayan Hintliler için Calcutta Review adlı gazetede bu insanların nasıl kötü bir karaktere sahip oldukları kaleme alınmaya devam ediyordu. (Majumdar, 1957: 20) Gerek asker gerek subay olsun İngilizler genel olarak Hintlileri sevmiyorlardı. Barbar olarak gördükleri insanları yönetmekteydiler.

İngilizler için Hintliler kıyafetlerinden inançlarına kadar daha önce hiç görmedikleri insanlardı. Doğunun egzotik hayatı İngiliz askerleri için çok karmaşık bir hayattı. 1869 yılında Süveyş kanalının açılması ile Londra'dan Kalküta'ya 2 ay gibi bir sürede gidilebiliyordu. (Headrick, 1981: 52) Daha önceleri bu süre çok daha fazla sürmekteydi. 1920'de yeni teknolojik gelişmeler sayesinde bu süre 3 ila 5 hafta arasına kadar indi. (Platt, 1923: 13) Hindistan içindeki ulaşımda özellikle 1857 isyanından sonra hizmete sokulmaya başlanan demiryolları ile çok daha hızlı yapılabilir hale gelmişti. 1857'de dahi yaklaşık 500 km demiryolu hizmete girmişti. 1887'ye gelindiğinde demiryolu hatlarının uzunluğu 6 bin 500 km'ye kadar ulaşmıştı ve 4 bin km'lik hattın da inşaatı devam etmekteydi. (Parliamentary Papers, 1887: LVIII, 1) Demiryolları ile ulaşımın olmadığı dönemler de Hindistan'a gelen askerler kısa bir beklemenin ardından daha çok nehirlerin kullanıldığı bir ulaşım ağı ile birliklerine gönderiliyordu. İngiltere'den Hindistan'a ulaşmak için aylarca yolculuk yapan İngilizleri Hindistan içinde de zorlu bir yolculuk bekliyordu. Bu yolculuklarda resmi olarak askerlerin başında ilgili yetkililer görülse de askerler genel itibari ile başıbozuk ve disiplinsiz bir şekilde bazen altı aya varan yolculuklarından sonra birliklerine varıyorlardı. (White, 1885: 2) Bu arada askerler uzun gemi yolculukları boyunca aralarında arkadaşlık bağı kurmuş oluyorlardı. Bazıları ise Hindistan'a varduktan sonra artık birbirini hiçbir şekilde görme imkânı bulamıyordu. William Braithwaite beraber yolculuk yaptıkları 75 arkadaşından 13'ünün ilk bir yıl içinde öldüğünü belirtmişti. (Braithwaite, 1831-45) Richard Perkes birinci Penjab savaşında arkadaşını kaybettiğini, onunla üç yıldır birlikte olduğunu ve aralarında kardeşlik anlaşması yapmış olduklarını belirtmişti. Perkes ailesine yazdığı mektupta yaptıkları savaşın Hindistan'da yapılan savaşlar içinde iki önemli savaştan birisi olduğunu yazmıştı. (Perkes, 1846) 60 gün devam eden savaş boyunca 1. Tüfekli piyade birliğinin 26 subayından 20'si ve 640 askerinden 410'u hayatını kaybetmiş veya yaralanmıştı. (Innes, 1885: 379)

Birliklerine katılan askerlerin Hindistan'daki hayatları bazen umulmadık şekilde kısa sürdüğü gibi bazıları da emekli olabilecek kadar uzun yaşıyorlardı. George Carter kendi birliğine gelerek hayatını kaybedenlerin sayısını tutmuştu. 1840-1850 yılları arasında birliğine katılan askerlerden 616'sının öldüğünü tespit etmişti. Carter'ın birliği Penjab'da savaşmış olsa da ölen askerlerin çoğunluğu

bulaşıcı hastalıklardan dolayı hayatını kaybetmişti. (Carter, 1839-61) Bulaşıcı hastalıkların bu denli etkili olmasının en önemli sebebi askerlerin kaldıkları barakalardı. Bu barakaların şartları bulaşıcı hastalıkların daha kolay yayılmasını sağlıyordu. Ayrıca askerler düzensiz besleniyor ve aşırı içki tüketiyordu. Tüketilen içkiler daha çok rom ve yerel likördü. Askerler günlük olarak alkol tüketiyor ve bunları da kantin ve pazarlardan satın alıyorlardı. Bu askerlerin aşırı içki tüketiminden dolayı Kraliçe ordusunun subayları şirket ordusu askerlerinin sarhoşlardan ibaret olduğunu düşünüyorlardı. (Parliamentary Papers, 1859: V, 148) Bu askerler ülkelerinden ve ailelerinden genç yaşta ayrı düşmüşler ve haberleşmenin sadece mektuplaşma ile yapılabildiği bir coğrafyada birçokları aileleri ile irtibatlarını da kaybetmişti. Ailelerine ulaşmak isteyen askerler karargâhlara mektup yazarak ailelerinin hayatta olup olmadığını soruyorlardı. Bir asker sekiz yıldır ailesinden haber alamadığını ifade ediyordu. (Soldiers' References, 1860) 1829 yılında Bengal süvari birliğinde işe başlayan ve 1845 yılında bir savaşta ölen William Braithwaite aile hasreti ile ilgili olarak, bunun çok derin bir duygu olduğunu ve asla aklından çıkmadığını ifade ediyordu. (Braithwaite, 1831-45)

Askerlerin şirket ordusu ile yaptıkları anlaşma onların 10 yıl boyunca Hindistan'da zorunlu görev yapmalarını gerektiriyordu. Ayrıca eğer bu askerler emeklilik hakkına sahip olmak istiyorlarsa en azından 21 yılı doldurmak zorundaydılar. (Perrott, 1858-59) Birçok asker Hindistan gibi farklı bir iklimin olduğu ülkede ilk 10 yıl hayatta kalmayı başarabilirlerse devamını da getirebileceklerine inanıyorlardı. 9-10 yıl bu ülkede görev yaptıktan sonra emeklilik hakkı olmadan İngiltere'ye geri dönmek birçok askere cazip gelmiyordu. Geleceğini garanti almak isteyen bu askerler eğer isterlerse rahatlıkla görevden ayrılabilirlerdi, lakin bu sefer de hizmette bu kadar çok süreyi boşa geçirdiklerine inandıkları için kalmayı tercih ediyorlardı. (Luck, 1839-49) Askerde kalmayı seçenler için ikinci aşama daha da fazla rütbe alarak emeklilik maaşını yükseltmeye çalışmaktı. Bunu göze alamayıp istifa edenlerin durumu tamamen onların başka bir iş bulmadaki şanslarına bakıyordu. John Downie adlı asker seçeneklerini değerlendirerek ordudan ayrılmaya karar vermişti. Downie günlük sadece 1 şiline denk gelen bir emeklilik maaşı ile cebindeki 60 pounda güveniyordu. (Downie, 1846-57) Ayrıca askerlerin mektupları birçoklarının Hindistan'da kazandıkları parayı tamamen harcayarak beş parasız kaldıklarını gösteriyordu. Bazı askerler artık eve dönme hayalini bir kenara bırakmış sadece gününü yaşıyordu. 1831 yılında annesine mektup yazan iki yıllık asker William Braithwaite içmekten başka hiçbir şey düşünmeyen insanların arasında kaldığını yazıyordu. William her akşam sahile giderek sigara ile içki içtiklerini belirtmiş ve iki ay içinde nemli toprak üzerinde bayılıp kalan bir sarhoşa dönüştüğünü yazmıştı. (Braithwaite, 1831-45) Bununla birlikte askerlerin İngiltere'de çalışıp kazanabileceklerinden çok daha fazlasını kazanmaları hoşlarına gidiyordu. Normal şartlarda bu askerler ancak İngiltere'deki fabrikalarda çok daha düşük ücrete iş bulabileceklerinin farkındaydılar. Bir depoda görevli astsubay olan Gunner Luck hayatlarının İngiltere'deki bir centilmenin hayatından çok daha iyi olduğunu düşünüyordu. (Luck, 1839-49) Dum Dum cephaneliğinde laboratuvar memuru olarak orduya giren Mark Crummie bir yılda 300 pound kazanabilmesinin mucize olduğuna inanıyordu. (Crummie Papers, 1862) John Ramsbottom askere alındığında asker alma memuru kendisine kazandığı para ile at bile alabileceğini söylemişti. Bu sözün doğruluğu John'ın evine yazdığı ilk mektubunda ortaya çıkıyordu; zira asker arkadaşlarının atları ile çakal avına gittiklerini yazıyordu. (Ramsbottom, 1854-58)

İngiltere’de şirketin subay okulunu bitirerek Hindistan’da göreve başlayan genç İngiliz subayları bu ülkede birçok tehlike ile yüz yüze gelmekteydi. Kumar, borç batağına düşme, düellolar ve Hintli metresler bu tehlikelerden bazılarıydı. (Kerr, 1842: 33) Bu genç subaylar askerlerinin başında görev alacakları için birliklerinin geleceği onların elinde oluyordu. Subaylar hangi karakterle askerlerinin başında görev almaya başlarlar ise artık bu onların kalıcı etiketleri oluyordu. Bu sebeple sevimsiz bir subay olmamak için başlangıçta tek bir şansları vardı. (General Regulations, 1855: 5) Aslında bu sadece genç subaylara da kalmıyordu. Görev aldıkları birlikteki diğer İngilizlerin tavrı da belirleyiciydi. George Malleson içki tüketilen bir birlikte göreve başlanılırsa ayyaş olunacağını, dindar bir birlikte göreve başlanılırsa da Puritanlar gibi sofu olunacağını yazmıştı. (Fraser, 1881: viii) Subaylar sadece İngiliz veya Avrupalılar’dan oluşmamaktaydı. Aralarında Hintli subaylarda vardı. (Hall Papers, 1852: 23) Yeni göreve başlayan genç İngiliz subaylar ya düz birliklerde ya da topçu birliğinde subay olmaktaydılar. Bununla birlikte yüzlerce subay Hindistan’daki sivil, siyasi ve askeri pozisyonlar için birlikleri dışında görevlendirmeye de tabi tutulmaktaydı. (Dalhousie Papers, 1 Nisan 1853: 342) Bu görevlere atanmak ayrıca daha fazla para kazanma manasına geldiği için de oldukça cazipti. Bu atamaları Vali ve onun askeri sekreteri karara bağladığı için birçok subay ve onların etkili yakınları Vali ve sekretere mektup yazarak dış görev talebinde bulunuyorlardı. (Kaye, 1844: I, 109) Zaman içinde ataması yapılan görevlerin önemi ve kazanç sebebi ile ordu içinde subaylar lobi faaliyeti gösterecek gruplara da ayrılıyorlardı. Bu durumda yetkili subaylar kayırmacılıkla kendi çevrelerindeki insanların bir yerlere atanması için çabalıyorlardı. (Canning Papers, 1859)

İstemeyerek olsa da Hindistan ordusunda görev yapmaya başlayarak düzenli bir hayat kuran askerler için, evlenmek belki de hayatlarındaki tek mutluluk kaynağı oluyordu. (Braithwaite, 1831-45) Evlenen İngilizler daha çok yaşlı ilerlemiş olanlar ile astsubaylardı. (Military Statements, 1824-55) Asker eşlerinin hayatı bazı yönleri ile kolaylıklara sahipti. Elisabeth Downie ailesine gururla yazdığı mektupta ellerinin asla kirlenmediğinden bahsediyordu. Bu eşler için asıl sıkıntı izole bir hayat yaşamalarıydı. Özellikle hamilelik ve doğum sırasında yakınlarının yanlarında olamaması ve iklim farklılığı başlıca sıkıntılarıydı. (Downie, 3 Aralık 1848) 1840’lara kadar evli askerler bekâr askerlerin barakalarının yanlarında kurulan baraka ve verandalarda aile mahremiyetinden yoksun yaşamak zorunda kalıyorlardı. (Bengal Hurkaru, 19 Kasım 1841) Elisabeth Downie şanslı olarak askerlerin barakalarından uzakta yaşıyor ama o da her çeşitten böcekler ile yaşamaktan şikâyetçi oluyordu. Şirkette görevli İngiliz erkeklerin evlilik konusunda en büyük problemleri kendileri gibi İngiliz bekâr bayanların Hindistan’da çok fazla bulunmamalarıydı. Özellikle ilk dönem koloni hayatında ülkede İngiliz bekâr bayan hiç yoktu. Bu süre zarfında evlenmek isteyen İngilizler için ilk seçenek Hintli bayanlardı.

Daha fazla İngiliz’in aileleri ile birlikte Hindistan’a yerleşmelerinin Hindistan’daki İngiliz yönetiminin güvenliği için bir zaruret olduğuna inanılmaktaydı. İngiliz subayları ve Hıristiyan bayanlar sayesinde İngilizlerin Hindistan’da korkacak hiçbir şeylerinin olmadığına inanılıyordu. (Calcutta Review, 1859: 126) Bengal ordusunda doktor olarak görev yapan James Martin İngiliz askerlerin İngiliz bayanlar ile evlenmelerini tavsiye ediyor ve Hintli bayanlar ile evlenen İngilizlerin açıkça bozulduğunu belirtiyordu. Bu bozulma kişinin İngiliz kimliğinin yitirilmesi manasına geliyordu. Martin bir Hintli ile evlenilmesi durumunda Hint gelenek ve göreneklerine uygun yaşamaya başladığını

söylüyordu. Hatta görev süresi biten bu İngilizlerin Hindistan'dan ayrılıp evi olan İngiltere'ye dönemediğini belirtiyordu. Yıllar içinde bu İngilizlerin yaşlı bir Hintli gibi davranarak tembelleştğini ifade ediyordu. (Four Reports, 1857-8: I, 25) Kuzey batı eyaletlerinde 34 yıl yaşayan Doktor Ralph Moore da Hindistan'da görev yapan her bir İngiliz askerinin bir İngiliz bayan ile evli olması gerektiğini bu sayede Hindistan'da kolonileşme sürecinin daha başarılı olacağını belirtiyordu. Moore ülkede yerleşen İngilizlerin sayısının artması ile çok fazla askere ihtiyaç kalmadan ülkenin kontrol edilebileceğini böylece herhangi bir isyanın da yaşanmayacağını ifade ediyordu. (Four Reports, 1859: IV, 259)

18. yüzyılın yarısında Hindistan'da bulunan İngiliz erkeklerinin nerede ise yüzde doksanının Hintli bayanlar ve annesi Hintli olan melez bayanlar ile evlendiği görülmekteydi. Lakin 19. yüzyılın başlarından itibaren İngiliz bayanlar Hindistan'a ya evlendikleri eşleri ile birlikte gelmiş veya bekâr olanlar İngiliz eş bulma amacı ile gelmeye başlamıştı. İngiliz bayanların varlığının artması ile Hintli bayarlardan uzaklaşmıştı. 1790'dan itibaren ise İngilizlerin Hint politikasında değişiklik yaşanmaya başlanmış ve artık Hintliler İngilizlerin tertip ettiği faaliyet ve organizasyonlara çağırılmamıştı. Aynı zamanda anne veya babası Hintli olan melezlerde şirket bünyesindeki askeri ve sivil pozisyonlarda istihdam edilmemeye başlanmıştı. 1808 yılına gelindiğinde artık İngiliz ordusunda görev alan hiçbir melez subay kalmamıştı. (Hyam, 1990: 116) İngilizler sosyal, idari ve askeri alanda bu melezlerin rol almasını istemiyor, İngilizler ile Hintlilerin evlilikler yaparak çocuk sahibi olmasına ve ırkların karışmasına karşı çıkıyorlardı. (Young, 1995: 23) Bunun çeşitli sebepleri vardı. İlk olarak Hindistan'daki misyonerlerin sayısı arttıkça Hıristiyanlık inancı İngilizler arasında da daha sıkı yaşanıyor ve başka bir ırk ve dine mensuplar ile evlenilmesi fikrine sıcak bakılmıyordu. (Christophers, 1995: 77) Misyonerlik faaliyetlerinin artması ile birlikte İngilizler kendilerini Hintlilere göre çok daha üstün bir ırk olarak da görüyorlardı. Artık kendilerinden düşük gördükleri bir sınıfa mensup insan ile evlenme fikri ise hiç cazip değildi. (Ballhatchet, 1980: 5) İkinci olarak İngiliz Genel Valisi Wellesley 1790'dan itibaren İngilizlerin Hindistan'daki etkinliğini daha da artırmak için bir dizi değişiklik yapmaya başlamıştı. Bu bağlamda Hint halkı yönetilen, İngilizler ise yöneten sınıf olarak görülüyordu. Böylece İngilizler ile Hintliler arasında daha fazla mesafe eklenmiş ve evlilikler de bundan etkilenmişti. (Cohn, 1996: 23) Son olarak İngilizler Karayip adası Santo Domingo'da Fransızların başına gelenlerin kendi başlarına gelebileceğinin de korkusunu yaşıyorlardı. Santo Domingo'da Fransız ordusu içinde görev yapan melez subaylar isyan etmiş ve Fransız koloni yönetiminden kurtulmuşlardı. İsyanlılar 1804 yılında Haiti olacak bağımsız ada devletlerini ilan etmişlerdi. 1805'de ise çoğunluğu Fransız 30 bin Avrupalıyı öldürmüşlerdi. İngilizler bu melez subayların isyanından öyle etkilenmişlerdi ki Hindistan'da kendi ordularında görev yapan melez subayların Hintli askerler ile anlaşarak isyan etme ihtimalinden korkmuşlardı. (Hyam, 1990: 117) Bundan dolayı İngiliz yönetimi İngilizlerin Hintliler ile evlenmeleri yerine İngiliz bayanlar ile evlenerek Hintli ve melezler ile aralarına mesafe koymalarını istiyordu. (Blunt, 1997: 20-21)

İngiliz ordusu içinde görev yapan askerlerin Hint ve melez bayanlar ile evlenmemesi fikrinin yanı sıra bu askerlerin yine rütbeleri göz önüne alınarak evlilik yapmaları isteniyordu. 19. yüzyılda Hindistan'daki şirkete ait İngiliz ordusu içindeki hiyerarşiye göre evlenilmesi öngörülüyordu. Teğmen gibi ast rütbeli subayların evlenmek için çok genç olduklarına inanılıyordu. Yüzbaşılının ise

evlenebileceği gibi bekâr da olabilecekleri fikri oluşmuştu. Binbaşlıların evlenmelerinin iyi olacağı, albay rütbesinde bulunanların ise kesin bir şekilde evli olmaları gerektiği belirtiliyordu. (Hyam, 1990: 121) 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde İngiliz ordusunda yapılan reformlar sonucu herhangi bir subayın 26 yaşına kadar evlenmesine izin verilmiyordu. Kurallar öyle katıydı ki 26 yaşını dolduran askerlerden bile ancak yüzde altısı komutanlarından izin almayı başarabiliyordu. (Skelley, 1977: 17) Evlenmeyi başaran subayların eşleri için hayat hiç kolay değildi. Zira, bu bayanlar eşleri ile karargâh içindeki bakımsız barakalarda kalıyorlardı. İlerleyen yıllarda birlikler içinde yaşanabilir evler yapılmaya başlansa da ilk dönemler her zaman zorlu geçmişti. Asker aileleri askeriyenin yemeğini yerken çocukları da birlik içindeki okula gidiyordu. Birçok bayan da yine birlik içindeki işlerde çalışıyordu. (Trustam, 1984: 43) Bu asker eşlerinin birbirleriyle olan ilişkileri de eşlerinin rütbeleri ile bağlantılıydı. Rütbesiz İngiliz askerleri ile evlenen bayanlar ile İngiliz subaylar ile evlenen bayanlar arasında bir hiyerarşi vardı. İngiliz askerleri ile evlenen İngiliz bayanları karargâhlarda aççılık ve temizlik gibi işlerde çalışırken subaylar ile evlenen İngiliz bayanlar ise İngiliz aristokrat ailelerinde olduğu gibi evlerinin hanımı oluyorlardı. (Blunt, 1997: 25)

İngiliz yetkililer İngiliz asker ve subaylarının Hintli ve melez bayanlar ile evlenmelerine karşı çıkıyor ve onların belirli bir yaş ve rütbede sadece İngiliz bayanlar ile evlenmelerini istiyordu. Bununla birlikte İngiliz askerlerinin Hintli bayanlar ile yaşayabileceği herhangi bir birlikteliğinde kontrollü olması isteniyordu. Bu amaçla karargâhlar içinde Hintli hayat kadınlarının çalışabileceği evler kurulmuştu. Bu evlerin yanı sıra cinsel hastalıklara önlem amacı ile hastane olarak adlandırılan kilit altında tutulan hapisane hastaneler kuruldu. İngiliz yetkililer asker ve subaylarının herhangi bir şekilde dışarıda Hintli bayanlar ile beraber olmalarına bu yolla engel olmayı amaçlıyorlardı. Karargâh içlerinde kurulan bu evlerde çalışacak Hintli bayanlar kayıt altına alınıyor ve hastalık taşımadıklarından emin olunuyordu. Bu evler 1850-1888 arasında Hindistan'da bulunan 75 askeri birlik içinde kurulmuştu. (Hyam, 1990: 123) Herhangi bir hayat kadınında cinsel bir hastalık tespit edilmesi durumunda ise bu kadınlar iyileşinceye kadar aynı birlik içinde kurulan kilit altındaki hastanelerde tutuluyorlardı. (Ballhatchet, 1980: 35)

4. İngilizlerin Hindistan'da Kurdukları Üsler

İngilizlerin Hindistan'daki etkileri zamanla artmıştı. İlk dönem askerleri kullanışsız barakalarda kalırken zamanla çok daha modern askeri üsler inşa edilmişti. Bu açıdan özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülkede çalışan askerlerin imkânları çok daha fazlaydı. Askeri üslerin yanı sıra ticaret üssü olarak seçilen yerleşim yerleri zamanla gelişme göstermişti. Bombay, Kalküta ve Madras gibi aslında en başından İngilizler tarafından kurulan şehirlerde Avrupa mimarisine göre yapılmış binalar bulunmaktaydı. Burada yaşayan İngilizlerin Hintlilerden tamamen ayrılmış kendi yerleşim yerleri mevcuttu. Bu şehirlerde yaşayan Hintliler Avrupa mimarisi ile yapılmış yapılara da alışmak zorundaydı. Fakat bu şehirlerin dışındaki büyük şehirlerde yaşayan İngilizler askeri karargâhların ve devlet binalarının olduğu bölgelerde yaşamak zorundaydılar. Şayet askeri birlikler ile yaşam alanlarının olduğu yerleşkeler arasında yeterli alan varsa İngilizler kesin hatlar ile Hintlilerin ve İngiliz yerleşkenin yan yana lakin ayrılmış olduğu yerleşim yerleri oluşturuyorlardı. Yani yerleşkenin bir tarafı İngilizlerin diğer tarafı ise Hintlilerin yaşam alanı olmuş oluyordu. (King, 1984: 42) Bu ayrı

yerleşimin en büyük sebebi İngilizlerin güvenliğini sağlamanın yanı sıra yöneten ile yönetilen arasında mesafe konulmasıydı. Ayrıca İngilizler kendi yerleşim yerlerinin daha sağlıklı ve temiz olmasını istiyorlardı. Herhangi bir temizlik sıkıntısında bulaşıcı hastalıkların hızla yayılması buralarda yaşayan İngilizleri tehdit edebiliyordu. Bu düşünceden dolayı İngilizler yerleşim yerlerini mümkün mertebe Hintli yerleşim yerinden uzakta inşa etmeye çalışıyorlardı. (Platt, 1923: 29) 1858'de yani isyanın bastırılmasından hemen sonra Kanpur ve Lucknow'a tekrar yerleşen İngilizler yerleşkeleri ve karargâhlarını Hintlilerden uzak yerlerde yapmayı tercih ediyorlardı. Bu iki şehirde Hintlilere çok yakın yaşayan birçok sivil ve asker İngiliz isyan döneminde hayatını kaybetmişti. İsyân sonrasında da bu şehirlerde yerleşen İngilizler şehrin batısında, Hintliler ise doğusundaki en uzak noktalara yerleşmişlerdi. Bu iki yerleşim alanı arasında kalan araziler ya boş kullanılan araziler veya bahçe ve tarıma açık araziler olarak bırakılmıştı. Hint halkı ile İngilizlerin karşı karşıya geleceği bir ortam mevcut değildi. Batıda yerleşen İngilizler kiliselerine gidiyor, atlı arabalarını sürüyor aralarında spor ve yarışlar organize ediyordu. Ayrıca tiyatroya giderken hazine binası gibi önemli binaları da bölgelerinde tutuyorlardı. Şehrin doğu kısmında yaşayan Hintliler ise vergilerini ödeyerek sahip oldukları topraklarda tarımla uğraşüyor, kutsal mabetlerine gidiyor, ırmak kenarlarında çamaşırlarını yıkayarak yarı çamurlu sularından içiyorlardı. Aynı şehirde iki toplum arasında tam bir medeniyet uçurumu vardı. (King, 1984: 42)

Özellikle 1850'lerden sonra İngiliz garnizon ve yerleşkeleri çok büyük bir alanda dikdörtgen bir şekilde kurulmaya başlandı. Eskiden derme çatma barakalarda kalan askerler için çok daha modern binalar yapılmaya başlanmıştı. Bu alan içinde yatay ve dikey çok geniş yollar açılıyordu. İngilizlerin kalacağı müstakil evlerin her birinin etrafı çitlerle kaplı oluyordu. Evlerin hemen bitişiğinde büyük bahçeler bulunuyor ve her yer çimlerle kaplanıyordu. İngiliz görevlilerin çalıştığı bina ve ofisler de düzenli bir şekilde inşa ediliyordu. Hintlilerin yaşadığı bölgelerde ise dolambaçlı sokakların etrafında yapılmış basit ve ucuz evlerde birçok Hintli birbirleri ile iç içe yaşıyordu. Genel manada İngilizlerin yaşam alanı Hindu ve Müslümanların yaşam alanlarının ortalama dört katı büyüklükteydi. Yüzlerce İngiliz'in bu kadar büyük alanda yaşamasına rağmen on binlerce Hintli çok daha küçük bir alanda yaşıyordu. (King, 1984: 43) Eğer askeri birlik çok daha küçük ama önem arz eden bir coğrafi alanda kurulmuş ise İngilizler karargâhlarını tepelik alanlara yapmaktaydılar. Bu durumda sivillerin kaldığı yerleşim yeri karargâhla yan yana olmasa da çok yakın mesafede inşa ediliyordu. Her halükârda İngilizlerin sivil ve askeri yerleşim yerleri Hintlilerin şehir merkezi ve pazarlarından daha yüksek olan alanlarda yapılmaya çalışılıyordu. (Blunt, 1997: 268) Eğer İngilizler buldukları şehre bir devlet binası inşa ediyorlarsa bu binalar büyüklük ve ihtişamlı mimarileri ile şehirde hemen fark edilebiliyor ve uzak yerlerden görünebilmeleri sebebi ile şehrin görüntüsüne hâkim oluyorlardı. (Mills, 1996: 137)

İngilizlerin kalmaları için inşa edilen müstakil evler Anglo-Indian adı verilen Anglo-Hint evleriydi ve kısa sürede Hindistan'da İngilizlerin birer sembolü haline geldiler. (King, 1984: 42) Bu müstakil evler daha önce yapıldıkları üzere çamur kullanılarak yapılan ve çatıları sazlıklarla kapanan evler değildi. Özellikle çatılar artık düz bir şekilde klasikti. Dikdörtgen şeklindeki evin ön tarafı tamamen, sağ ve sol tarafı ile arkası kısmen güneş gölgesi sağlaması için verandaya sahipti. Evin dış kapısından içeri girildiğinde iç kapıları olan sağlı sollu ayrı yemek ve oturma odası vardı. Holün ilerisinde ise sağlı

sollu iki tanede yatak odası olan evin toplam dört odası bulunuyordu. Yatak odalarına ve verandaya bitişik olarak banyolar ile elbise odaları mevcuttu. Yemek odası aynı zamanda bir kiler ve ekstra bir depoya sahipti. Mutfak bu evin içinde değil hemen dışında verandanın yanında kömür ve odun depolarına bitişik haldeydi. Yine evin dışında hizmetlilerin kalacağı ayrı bir kulübe mevcuttu. Evin arka alanındaki bahçe mutfakta ihtiyaç duyulan sebzelerin ekilip dikildiği alan olarak kullanılmaktaydı. (Blunt, 1997: 268-9)

Evlerin bu derece kullanışlı ve İngilizlere özel hale gelmesi 1854 yılında şirket bünyesinde kurulan halk işleri bölümü sayesinde olmuştu. Bu bölümde mühendisler çalışmaya başlamıştı. Bu mühendisler sadece evleri tasarlamıyor askeri karargâhları da ihtiyaca göre planlıyorlardı. (King, 1984: 43) Bu evler şirket bünyesinde çalışan asker ve siviller için yapılmaktaydı. Görevliler özellikle asker aileleri Hindistan içinde devamlı olarak hareket halindeydiler. Bundan dolayı büyük bir şehirde yerleşen bir aile askeri görevlendirmeler sebebi ile birçok kez taşınıyor ve çok daha küçük karargâhlara gidebiliyordu. (Blunt, 1997: 270)

İngilizler Hindistan'da büyük şehirler haricindeki askeri üslerini tepelik ve dağlık alanlara kuruyorlardı. (King, 1976: 195) 1820'den itibaren Hindistan'da kurulan 65 yerleşim merkezi de bu askeri üslerin yanında kurulmuştu. (Kennedy, 1996: 10) Askeri üslerin kurulduğu yerler incelendiğinde bunların Hindistan genelinde dört farklı bölgede toplandıkları görülmektedir. Bunlar; Delhi ve Kalküta hattı olan aşağı Himalaya bölgesi, Kalküta'ya yakın Kuzey Doğu Hindistan bölgesi, Bombay'a yakın bölgeler ve son olarak Madras'a bağlantısı olan Güney Nilgiri tepeleri bölgesiydi. Aşağı Himalaya bölgesindeki Simla adı verilen askeri üs 1864'den 1939'a kadar İngilizlerin en eski, en büyük ve en iyi bilinen üssüydü. Simla aynı zamanda İngilizlerin Hindistan'da yaz aylarında kullandıkları başkentleriydi. Böylece Hindistan'ın aşırı sıcaklarından Simla'da kalınarak korunmuş olunuyordu. İngiliz yetkililer Mart ya da Nisan ayından Ekim veya Kasım ayına kadar bu üslerde geçici olarak kalmayı tercih ediyorlardı. Simla'ya yapılan göç iki ana unsur etrafında gerçekleşiyordu. Bunlardan birincisi merkezi imparatorluk ve Penjab hükümet yetkililerinin Simla'ya yukarıda verilen aylarda gerçekleşen göçleriydi. İkincisi ise daha çok onların eşleri olan İngiliz bayanların göçleriydi. Hali hazırda İngiliz askerleri ile şirketin sivil memurları ile evli olan İngiliz bayanlar eşlerinin vazifelerinden dolayı bu askeri üsler arasında yolculuk yapıyorlardı. Tayini veya kısa süreli görevlerden dolayı asker eşleri de bir üstten diğerine taşınmaktaydı. Lakin yaz aylarında Hindistan'ın aşırı sıcaklarından bunalan İngiliz askerlerinin eşleri daha serin olmasından dolayı tepelik alanlardaki askeri üslere taşınıyordu. Askerler görevleri sebebi ile seyahat ederken eşleri bu serin üslerde yaz geçiriyorlardı. Bundan dolayı yaz aylarında bu tepelik askeri üslerdeki sayısal çoğunluğu bayanlar oluşturunuyordu. (Kipling, 1994: 17)

İngiliz devlet ve şirket yetkilileri yaz aylarında gerçekleşen bu göçleri özellikle 1858'den sonra gerekli görüyorlardı. Bununla birlikte eşlerinden ayrılmak istemeyen İngiliz bayanların şikayetleri de söz konusuydu. Yetkililer bu göçlerin imparatorluğun Hindistan'daki geleceği için gerekli olduğunu düşünüyorlardı. Bu muhtemelen eşlerinden ayrı kalan İngiliz asker ve devlet memurlarının yaz aylarında ailelerine değil şirket ve devlet işlerine yoğunlaşmaları içindi. Tepelik üslere İngiliz bayanların göçü onların ve 7 yaşına kadar olan İngiliz çocukların yaz aylarında daha sağlıklı bir

ortamda kalmasını sağlıyordu. İngiliz aristokrat sınıfı çocuklarını 7 yaşından itibaren İngiltere'ye eğitim almaları için gönderiyordu. 18 yaşına kadar İngiltere'de kalan İngiliz yetkililerin çocuklarına bazen anneleri de eşlik ediyordu. Eğer İngiliz bayanlar çocukları ile İngiltere'ye gitmek istemiyorsa Hindistan'da kalmaya devam ediyorlardı. Bununla birlikte Hindistan'da kalmayı seçen bu bayanlar yaz aylarında eşlerinden ayrı kalmayı göze almak zorundaydılar. (Blunt, 1997: 317) 1857 Hint isyanından sonra İngiliz yetkililer ülkedeki İngiliz bayanların en azından yaz aylarında mümkün mertebe askeri üslerde toplu olarak kalmalarını istiyorlardı. Bunun sebepleri arasında isyanda kaybedilen İngiliz bayan ve çocuklar da vardı. En azında belirli bir zaman diliminde bu bayanlar toplu halde askeri tepelik üslerde daha fazla koruma altına alınabiliyorlardı.

Tepelik askeri üslerde özellikle yaz aylarında daha sağlıklı bir hayat olduğu kuşkusuzdu. Yaz aylarının aşırı sıcak olduğu Hindistan burada yaşayan İngilizler için zorlu bir hayat demekti. Bu askeri üsler deniz seviyesinden binlerce kilometre yukarıda kurulduğu için sıcaklık İngilizler için çok daha uygundu. (Burton, 1851: 270) Emily Eden hem etlerin bozulmaması hem de kendileri için yaz aylarında Simla'da yaşamının gerekli olduğunu belirtiyordu. (Eden, 1983: 129) Lucknow kuşatması altında kalanlardan birisi olan Doktor Fayrer, Simla gibi yüksek alanda kurulu yerlerin daha sağlıklı bir havaya sahip olmasının yanı sıra Hindistan'da sıklıkla görülen bulaşıcı hastalıklardan korunmak için de gerekli olduğunu ifade ediyordu. (Fayrer, 1900: 1397) 1857-1859 yılları arasında yani Hint isyanı ve bastırılmasından sonraki dönemde İngilizler ülkede kontrolü tekrar sağlamak için büyük gayret sarf etmişler ve eşleri ile çocuklarını bu dönem zarfında bu üslerde koruma altında tutmuşlardı. Özellikle isyanın bastırılması için evlerinden ayrı kalan İngiliz asker ve subayların eşleri için en uygun yerler bu üslerdi. (Blunt, 1997: 326)

İngilizlerin askeri üslerinin kurdukları tepelik bölgelerde yaşam yıllar içinde daha da gelişmişti. Bu üsler stratejik olarak önemli bölgelerde, ulaşım imkânı kolay olan, görsel manzarası ile insanı büyüleyen ve iklimin uygun olduğu yerlerdi. (Mitchell, 1972: 141) İlk yıllarda bu üsler Hindistan'ın aşırı sıcaklarına karşı askerleri ve şirketin sivil çalışanlarını geçici bir süre de olsa koruyacak birer sanatoryum olarak görüldü. Bu düşünce ile kurulduğundan dolayı zaman içinde bu üslere askerler ve sivil çalışanlar için eğlence ve spor tesisleri kuruldu. İngiliz aristokratlar bu üsleri İngiliz asker ve sivillere Hindistan ortamında kaybettikleri sağlıklarını geri kazandırmak ve daha sağlıklı bireyler olmalarını sağlamak için gerekli görüyordu. Himalaya eteklerine yakın kurulan bu üsler stratejik önemlerinin yanı sıra kuzey batı sınır bölgesine de yeterince uzaktı. Savunması kolay, dağ eteklerine kurulu bu üslerin çevresinde İngilizler ile iyi ilişkilere sahip ve dağlık alanda yaşayan Hintliler vardı. Bütün bu sebeplerden dolayı bu üsler askeri özelliklerinin yanı sıra İngilizlerin sosyal merkezleri haline gelmişti. (Blunt, 1997: 345) Böylece koruma altında hayatlarına devam edebiliyorlardı.

Simla İngilizlerin ilk tepe üssü olarak 1819 yılında Nepal ile barış anlaşması yapıldıktan sonra ele geçirilen topraklarda kurulmuştu. Anlaşmaya giden yolda iki yıl boyunca İngilizler Nepal'de yaşayan Gurkalılar ile savaşmışlardı. Bu savaştan sonra anlaşma yapılmış ve İngilizler bölgeyi kontrolleri altında tutmak için Simla'da üs kurmuşlardı. (Wright, 1991: 107) Kuzey Hindistan'ın kontrolü için önemli görülen Simla özellikle Hint isyanından sonra daha da önemli hale gelmişti. Yüksek bir bölgede olmasından dolayı düşmanın çok fazla sayıda askerle saldırabileceği bir yerde değildi. Diğer askeri üsler içinde havası en temiz ve sıcaklığı en uygun yer olması sebebi ile de yıllarca en önemli üs

olmayı sürdürdü. (Bhasin, 1992: 95) 1822-1830 arasında üsse Avrupa mimarisi kullanılarak 30'dan fazla ev inşa edilmişti. 1881 yılına geldiğinde Simla'daki ev sayısı 1141'di. Simla'dan Kalküta, Bombay, Delhi ve Lahor'a karayolu ile rahat bir şekilde gidilebilmesi de diğer üslere göre bir avantajdı. 1939 yılına kadar merkezi İngiliz hükümeti bütün birimleri ve çalışanları ile birlikte Hindistan'ın sıcaklarından korunmak için yaz aylarında Simla'ya gitmeyi bir gelenek haline getirmişti. (Caine, 1891: 146) 1891 yılında demiryolunun yapılması ile Simla'ya ulaşım daha da kolaylaşmıştı. 1925'de Kalküta'dan altı saatte Simla'ya gidilebiliyordu. (Harrop, 1925: 43) Hükümetin Simla'ya taşınması ile sadece sıcak havalardan değil Hintlilerden de kaçılmış olunuyordu. Hintlilerin Simla'yı ziyareti ve bu bölgeden arsa veya ev alması sıkı kontrol altındaydı. Simla'ya ziyarete gelen her Hintli sorgulanıyor ve kayıt altına alınıyordu. Hintli prenslerin bile Simla'ya girişi kabul edilmiyor ve önceden izin almaları isteniyordu. Doğal olarak İngiliz hükümeti ile işi olanlar için yaz ayları sıkıntı içinde geçiyordu. İngilizler kendi mimarileriyle yaptıkları ev ve binaları ile Simla'yı adeta Hindistan'daki bir İngiliz şehrine dönüştürmüşlerdi. Böylece İngiltere'yi özleyenlerin özlem hissi burada giderilmeye çalışılıyordu. Bölgeye kar yağdığında sanki İskoçya'nın dağlık bölgelerine benzerken, ağaçlar, bahçeler ve evler tamamen İngiliz mimarisine göre inşa edilmişti. (Bhasin, 1992: 96-97) Hintliler kendi topraklarında adeta yabancı gibi hareket etmek zorunda kalırken İngilizler ise ev sahibi gibi konforlu bir yaşam düzenini kurmuştu.

5. Sonuç

İngiliz Doğu Hindistan Şirketi İngiltere'nin zengin ve gelişmiş bir ülke olmasında önemli bir yere sahiptir. Şirketin askerleri dâhil bütün çalışanları sayesinde Hindistan İngilizlerin amacına uygun bir şekilde sömürülmüştür. Hindistan'ın zenginlikleri sayesinde gelişip büyüyen şirket, ticari faaliyetlerini korumak için kendi ordusunu kurmuştur. Bu ordu zamanla Hindistan'ın işgalini gerçekleştirecek kadar önemli bir güce ulaşmıştır. Şirkette görevlendirilen İngiliz askerleri çoğunlukla İngiltere'deki asker alma büroları sayesinde Hindistan'a gelmiştir. Yüksek maaş ve iyi bir gelecek hedefleyen İngilizler için şirket bir ekmek kapısı olmuştur. Bu çalışma İngilizlerin Hindistan'da nasıl bir hayata sahip olduklarını ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. İngiliz askerlerin çok farklı sebepler ile anavatanlarını terk ettikleri tespit edilmiştir. Ailevi sebeplerden maddi imkânsızlıklara kadar farklı sebepler ile ülkelerini terk edenler birinci ve ikinci derece kaynaklar kullanılarak tespit edilmiştir. İster subay ister er olsun İngilizlerin Hindistan'a ulaşmak için yaklaşık iki ay kadar uzun bir yolculuk yaptıkları ve bu sayede aralarında kardeşlik gibi sıkı bağların oluştuğu görülmüştür.

Bu çalışma İngilizlerin Hindistan'daki ilk izlenimlerini ve Hint halkı hakkındaki düşüncelerini de ortaya koymuştur. Hindistan gibi farklı bir ülkenin İngilizleri şok ettiği ve Hintli halkın da gelişmemiş bir toplum olarak görüldüğü değerlendirilmektedir. Bununla birlikte Hindistan'ın bu insanlar için zorlu bir hayat demek olduğu da anlaşılmıştır. Birçok asker kötü şartlarda yaşamış ve bulaşıcı hastalıklar sebebi ile hayatını kaybetmiştir. Askerlerin yüksek maaşları neticesinde elde ettikleri kazançları da ellerinde tutamadıkları görülmüştür. İngiliz askerlerin içki tüketimini bağımlılık seviyesine çıkardıkları ve düzenli beslenmedikleri de belirlenmiştir. Başlarında durdukları Hintli askerlere örnek olmaları beklenirken, İngiliz subay ve askerlerin bu derece kötü bir hayata sahip olmaları ilişkileri olumsuz etkilemiştir. 1857 isyanına götüren sebeplerden birisi de Hintli askerler ile

İngiliz subaylar arasındaki bu kötü ilişkilerdir. Hintli askerler, hem kutsal ve kültürel değerlerine karıştıkları için hem de İngilizler tarafından ezildikleri ve hor görüldükleri için İngiliz askerlere ve yönetime saygısını yitirmiştir.

Doğu Hindistan Şirketi yetkililerinin askerlerin ne zaman ve kimler ile evlenebileceklerine kadar karar verici oldukları görülmektedir. Özellikle Hintli bayanlar ile evlenilmesinin kabul edilmediği gibi bu evliliklerden doğan melez çocukların da tam bir İngiliz olarak kabul edilmedikleri tespit edilmiştir. Hintliler ile evlenilmesi sebebi ile İngiliz ırkının tahrip edildiğine inanıldığı, ülkeye daha fazla İngiliz bayanın gelmesiyle birlikte de Hintliler ile evlenmenin azaldığı anlaşılmıştır. 1850'li yıllara kadar askeri üslerde düzensiz bir hayata sahip olan aileler bu tarihten sonra kendilerine ait evlerde ikamet etmeye başlamışlardır. Hintlilerden soyutlanmış bir şekilde kurulan yerleşim yerleri sayesinde sadece İngilizlerle temas edilen izole bir hayatın tesis edildiği anlaşılmaktadır.

1857 isyanından sonra askeri üslerin özellikle sivil İngilizlerin hayatını korumak için daha fazla kullanıldığı görülmüştür. Aynı tarihlerde şirketin mühendisler istihdam ederek çok daha modern askeri üsler kurduğu ve bu üslerde İngilizler için modern evler yapıldığı tespit edilmiştir. Askeri üslerin yapılacağı bölgelerin daha çok çevresine hâkim olan tepelik bölgeler olduğu böylece hem Hintlilerden hem de sıcak Hindistan ikliminden korunmaya çalıştıkları görülmektedir. Şirketin ülkede elde ettiği zenginliği kullanarak çalışanlarının yaşam koşullarını iyileştirdiği anlaşılmaktadır. Kendilerine ait zengin ve güzel bir hayat tesis eden şirket yetkililerinin ve çalışanlarının Hintliler ile teması azaltmaya çalıştıkları tespit edilmiştir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

İşbu makale için etik izin alınmasını gerektirecek bir durum söz konusu değildir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tarafımca tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Destek Beyanı

Makale yazımı ve öncesindeki araştırmam herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Çıkar Beyanı

Makalemle ilgili çıkar çatışması durumu söz konusu değildir.

Kaynaklar

Armstrong, J. (1859). *Letters of Pte James Armstrong*. India Office Library and Records. 2nd EBF, Part 3, IOLR, L/MIL/5/362.

Ballhatchet, K. (1980). *Race, Sex and Class under the Raj*. London: Weidenfeld and Nicolson.

Bancroft, N. W. (1979). *From recruit to staff sergeant [1885]*. Ed. B.P. Hughes. Hornchurch.

- Barat, A. (1962). *The Bengal Native Infantry: Its organisation and discipline, 1796-1852*. Calcutta: K. L. Mukhopadhyay, 1962.
- Bengal Hurkaru. (1841). English Newspaper. India. 19 Kasım 1841.
- Bhasin, R. (1992). *Simla: The Summer Capital of British India*. New Delhi: Viking.
- Blanchard, S. (1867). *Yesterday and today in India*. London: Wm. H. Allen & Co., 1867.
- Blunt, A. (1997). *Travelling Home and Empire British Woman in India 1857-1939*. PhD Thesis, The University of British Columbia, 1997.
- Bourne, J. M. (1977). The civil and military patronage of the East India Company, 1784-1858. PhD thesis, University of Leicester.
- Braithwaite, W. (1831-1845). *Letters of Sgt Maj William Henry Braithwaite*. Bengal Horse Artillery. London National Army Museum.
- Burton, R. (1851). *Goa and the Blue Mountains: Or Six Months of Sick Leave*. London: Richard Bentley.
- Caine, W.S. (1891). *Picturesque India: A Handbook for European Travellers*. London: Routledge.
- Calcutta Review. (1859). *Englishwoman in Rebellion*. Newspaper. 1859:108-126.
- Canning Papers. (1859). *Military secretary's office papers*. West Yorkshire Archives. Vol. 136, 313, 16 October 1859.
- Carter, G. (1839-1861). *Journal book of Sergt. Maj. George Carter*. 2nd European Bengal Fusiliers. India Office Library and Records. Mss. Eur. E. 262.
- Christophers, B. (1995). *Time, Space and the People of God: Anglican Colonialism in Nineteenth Century British Columbia*. Unpublished Masters Thesis, University of British Columbia.
- Cohn, B. (1996). *Colonialism and its Forms of Knowledge: The British in India*. Princeton: Princeton University Press.
- Crummie Papers (1862). *Papers of Sgt. Maj. Mark Crummie*. Bengal Horse Artillery. Colchester, Essex Record Office, D/DU 100/1-4.
- Curtis, S. J. (1967). *History of Education in Great Britain*. London: University Tutorial Press.
- Dalhousie Papers. (1853). *List of Officers on the Bengal Establishment*. Scottish Record Office. GD/45/6/342, 1 Nisan 1853.
- David, J. S. M. (2001). *The Bengal Army and the Outbreak of the Indian Mutiny*. PhD Thesis, University of Glasgow.
- Depot Embarkation List. (1824-1832). India Office Library and Records. L/MIL/9/77-81, 1824-32.
- Depot Letter. (1846-1851). *Book I*. India Office Library and Records. L/MIL/9/55, 1846-51.

- Downie, E. (1848). *Letters to Her Brother and Sister*. Kurrachee. Scottish United Services Museum, Edinburgh, 3 Aralık 1848.
- Downie, J. (1846-1857). *Letters of Pte. James Downie*. 1st European Bengal Fusiliers. L/Bdr John Downie. Bombay Artillery.Scottish United Services Museum. Edinburgh, 1846-57.
- Eden, E. (1983). *Up the Country: Letters from India*. London: Virago.
- Fayrer, J. (1900). "An Address on the Hill Stations of India as Health Resorts".*The British Medical Journal* 1, 1900: 1393-1397.
- Four Reports. (1857-1859). *Four Reports from the Select Committee on Colonization and Settlement India*. Parliamentary Papers of 1857-58, 1857-59, 1859. Evidence from J. R. Martin, I, 15 April 1858; Evidence from Ralph Moore, IV, 24 March 1859.
- Fraser, T. G. (1881). *Records of Sport and Military Life in Western India*. London: National Army Museum.
- General Regulations of the Bengal Army.(1855). *Regulations and Standing Orders*. Calcutta, Section, VIII.
- Hall Papers. (1852). *Diary of Lt. Montague Hall*. 1st European Bengal Fusiliers. London National Army Museum, 25 November 1852.
- Harman, M. J. K. (1885). "Should the European Army in India Continue as at Present Constituted?". *Journal of the Royal United Services Institution* Vol. XXIX, No. CXXIX, 1885.
- Harrop, F. (1925). *Thacker's New Guide to Simla*. Simla: Thacker and Co.
- Headrick, D. (1981). *The Tools of Empire: Technology and European Imperialism in the Nineteenth Century*. New York: Oxford University Press.
- Heathcote, T. A. (1974). *The Indian Army: The Garrison of British Imperial India, 1822-1922*. London: David and Charles.
- Hollohan R. (1855). *Robert Hollohan to Gnr. William Hollohan*. 2/1st Bombay Artillery. India Office Library and Records. IOLR, Mss. EurP. 133/27, 13 May 1855.
- Hyam, R. (1990). *Empire and Sexuality: The British Experience*. Manchester: Manchester University Press.
- Innes, P. R. (1885). *The History of the Bengal European Regiment, Now the Royal Munster Fusiliers, and How it Helped to Win India*. London: Simpkin, Marshall & Co.
- Kaye, J. W. (1844). *Peregrine Pulteney: or Life in India*. 3 vols. London: Calcutta Review, Vol. I.
- Kennedy, D. (1996). *The Magic Mountains: Hill Stations and the British Raj*. Berkeley: University of California Press.

- Kerr, H. (1842). *A Few Words of Advice to Cadets, and Other Young Persons Proceeding to India*, National Library of Scotland. London.
- King, A. (1976). "Culture, Social Power and Environment: The Hill Station in Colonial Urban Development". *Social Action* 26, 3: 195-213.
- King, A. (1984). *The Bungalow: The Production of a Global Culture*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Kipling, R. (1994). *Plain Tales from the Hills*. London: Penguin.
- Luck, J. *Letters of Gnr. John Luck*. (1839-1849). Bengal Artillery. India Office Library and Records. Mss.Eur. E. 339.
- Majumdar, R. C. (1957). *The Sepoy Mutiny and the Revolt of 1857*. Calcutta: Firma K. L. Mukhopadhyay.
- Marshall, H. (1846). *Military Miscellany: Comprehending a History of the Recruiting of the Army, Military Punishments, etc..* London: John Murray.
- Military Statements. (1824-55). *Bengal Annual Military Statements*. National Archives of India. New Delhi.
- Mills, S. (1996). "Gender and Colonial Space". *Gender, Place and Culture* 3, 2, 1996: 125-148.
- Mitchell, N. (1972). *The Indian Hill-Station: Kodaikanal*. Research Paper. The University of Chicago.
- Northbrook India Papers. (1850-1858). "Lord Northbrook, European Recruits 1850 to 1858". *School of Oriental and African Studies (SOAS)*, 118332/14.
- Quinney, T. (1853). *Sketches of a Soldier's Life in India*. Glasgow: Mitchell Library.
- Parliamentary Papers. (1847). Parliament, House of Commons, Great Britain, 1847, XXXVI
- Parliamentary Papers. (1859). Parliament, *House of Commons*, Great Britain, 1859, V.
- Parliamentary Papers. (1861). Parliament, *House of Commons*, Great Britain, 1861, XV.
- Parliamentary Papers. (1863). Parliament, *House of Commons*, Great Britain, 1863, XIX.
- Parliamentary Papers. (1887). Parliament, *House of Commons*, Great Britain, 1887, LVIII
- Pattison, W. (1834-37). *Letters of Cpl. William Pattison*. Bengal Artillery. India Office Library and Records. 6702-66-2.
- Perkes, R. (1846). *Letters of Pte. Richard Perkes*. 1st Bengal European Fusiliers, 1841-46. India Office Library and Records. 7505-57, 10 August 1846.
- Perrott, D. (1858-59). *Attestation, Discharge And Account Documents of Gnr Thomas Perrott*. Bengal Artillery. Surrey, Private Papers,

- Platt, K. (1923). *The Home and Health in India and the Tropical Colonies*. London: Bailliere, Tindall and Co.
- Ramsbottom, J. (1854-58). *Letters of Pte John Ramsbottom*. 1st European Bombay Fusiliers. India Office Library and Records. Add.Ms 59876.
- Registers. *Registers of European Soldiers*. (1840-57). India Office Library and Records. L/MIL/10/124-27; 25
- Skelley, A. R. (1977). *The Victorian Army at Home: The Recruitment and Terms and Conditions of the British Regular: 1859-1899*, London: Croom Helm.
- Smith, H. (1853). Effects of Cpl. Henry Smith, Madras Sappers and Miners, India Office Library and Records, MssJeur. F. 133/51.
- Soldiers' References. (1860). India Office Library and Records. Part 2, L/MIL/5/362.
- Spiers, E. (1980). *The Army and Society: 1815-1914*. London: Longman, 1980.
- Stanley, A. P. (1993). *White Mutiny: the Bengal Europeans, 1825-75, a Study in Military Social History*. PhD Thesis, The Australian National University.
- Strachan, H. (1984). *Wellington's Legacy: the Reform of the British Army 1830-54*. Manchester: Manchester Univ Press.
- Trustram, M. (1984). *Women of the Regiment: Marriage and the Victorian Army*. Cambridge: Cambridge University Press.
- White, S. D. (1885). *A Complete History of the Indian Mutiny*. Weston-Super-Mare: W. H. Allen.
- Wright, G. (1991). *The Hill Stations of India*. Lincolnwood ILL: Passport Books.
- Young, R. (1995). *Colonial Desire: Hybridity in Theory Culture and Race*. London: Routledge.